

Українська часопись, виходить у Києві.

Число 36. (Вийшло 17 Лютого 1910 р.).

(До рочнику 1909-го).

Ніна Степаненко

ТЕМАТИЧНА РУБРИКА «УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО Й МИСТЕЦТВО» ЧАСОПISУ «РІДНИЙ КРАЙ» ПРО ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Ч асопис «Рідний Край» від першопочатків (1905 рік) і до останніх днів свого існування (1916 рік) сумлінно виконував важливу для тодішнього суспільства літературно-мистецьку місію. Він ніс людям правдиве слово, знайомив їх із політичним, економічним життям на рідних землях й у далекому та близькому зарубіжжі. Зі шпальт цього тижневика читачі довідувалися про національний поступ, про досягнення в театральній царині, про літературний розвій і ще багато всього іншого – не менш важливого. Українці звикли до журналу, чекали виходу кожного його числа, навчилися розуміти підтексти, тобто приховані думки, в опублікованих матеріалах.

«Рідний Край» мав різні тематичні рубрики. Одна з них – «Українське слово й мистецтво».

Спробуємо вибудувати за цією рубрикою перебіг літературно-мистецьких подій, які відбувалися в Україні в 1910 році. З маленьких нотаток, зібраних до купи, постає цікаве духовне життя. Відомо, що українська справа в цей час аж ніяк не заохочувалася, підтримувалася лише на словах, як і в попередні реакційні періоди, гальмувалася, принижувалася, відсувалася на периферію, культивувалася як забаганка деяких малоросів, що прагнули скинути із себе ярмо меншовартості й уперто заявляють про якусь свою – нібито мало кому відому – значущість.

Тематична рубрика, про яку йдеться, досить неоднорідна щодо змістової наповнюваності. Окремий її напрямок (на наш погляд, чи не найважливіший) – інформація про друк українських творів. Так, у 37 числі читаємо, що

в Москві готується нове видання «Кобзаря», яким опікується «знавець Шевченкової поезії» В. Доманицький. Редакція подала цей матеріал досить оригінально. Те, що становить основу повідомлення, представлено на багатому фактичному тлі: «Кобзар» уже виходив у світ завдяки петербурзькому «Благотворительному Обществу»; наклад його – 20 тис. примірників; вартість – не дорожче 60 коп.; за останні чотири роки опубліковано 55 тис. примірників творів Тараса Шевченка (у 1907 р. – 10 тис., у 1908 р. – 25 тис., у 1910 р. – 20 тис.).

Багато цікавого можна дізнатися про з'яву праць з історії української літератури, зокрема те, що коштом «Видавництва шкільних книжок» вийшло у Львові перероблене видання підручника Олександра Барвінського «Вибір з українсько-руської літератури» [Число 46. – С. 12]. Цінність книги насамперед у тому, що, крім художніх «зразків <...> для вжитку учнів», у ній подано огляд розвитку нашого красного письменства (обсягом 208 сторінок). Традиція формування хрестоматій, як засвідчено в замітці, набула вищої якості, удосконалилася. До нового підручника ввійшли фольклорні тексти й авторські. Можна лише порадити, що школярі отримали змогу аналізувати досконалі зразки прози, поезії, драматургії Ю. Федьковича, О. Кониського, І. Нечуя, Б. Грінченка, Панаса Мирного (частина роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»), І. Карпенка-Карого (друга дія комедії «Суєта»), М. Коцюбинського (новела «П'ятизлотник»).

У журналі вміщено досить детальну розповідь про дослідження Івана Франка «Нарис історії української літератури до 1890 р.», що з'явилось у Львові. Добре прокоментовано намір письменника подарувати спраглому до знань українцеві розвідку про важливий етап в історії нашого художнього слова. Наголошено й на тому, що хвороба заважала Іванові Яковичу працювати на повну силу. Він «не володав обома руками», що утруднювало «всяку духовну роботу й користування книжками». Попри все це, фундаментальну літературознавчу роботу завершено. Вона – логічне продовження колишніх праць ученого – нарис «Южнорусская литература», написаного по-російськи й надрукованого в петербурзькому енциклопедичному словнику Брокгауза і Ефрона, та підготовленої німецькою мовою «розвідки, що загадала йому будапештська Академія для мадьярської енциклопедії історії всіх народів». Тих, хто ґрунтовно вивчатиме «перероблений, значно поширений <...> та написаний <...> твір вже мовою українською», відіслано ще до однієї студії Каменяра – «З останніх десяти літ 19-го віку», яка органічно доповнює попередню. Популяри-

зації «Нарису...» сприяло те, що в тижневику докладно розкрито його структуру, запропоновано важливі авторські коментарі стосовно дібраного й оригінально інтерпретованого фактажу: «Мені досить часто доводилося говорити про здобутки моїх власних літературних та наукових праць і наводить свої погляди замість утертих досі в науці. Думаю, що се не буде радити нікого, бо в таких випадках я ніколи не давав своїх догадок, тільки опірався на тім, що мотивовано – чи то в моїх опублікованих досі працях, чи в просторім курсі «Історії української літератури», якої підклад написаний мною у роках 1907-8, і якої вступ був опублікований у «Записках Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові...», р. 1909» [Число 46. – С. 12]. Інші розділи, запевняв Іван Якович, будуть надруковані в наступних томах «Записок...», «коли Бог дасть дождати й освободити <...> руки».

До речі, в рубриці «Українське слово й мистецтво» часопис висвітлював діяльність і цього Товариства. 39 число подає замітку «Нова праця «Товариства імени Шевченка» у Львові», яку присвячено впорядкуванню нового історичного тому з науковими дослідженнями Михайла Грушевського («Передмова. – Портрет Мазепи. – Шведсько-український союз 1708 р.»), Олександра Грушевського («Глухів і Лебедин [1708 і 1709]»), С. Томашівського («З донесень австрійського посла Плейера в Москві 1708 і 1709») та ін.

М. Павлик ділиться з шанувальниками «Рідного Краю» доброю новиною: він «дуже старанно» впорядковує своє листування з Михайлом Драгомановим. Цей епістолярний диптих, що виходить у Чернівцях, пересвідчують члени редколегії часопису, «виявляє всю внутрішню історію політичного й культурного відродження Галичини за 20 ст.» (1876–1895). Займе воно «9 чималих томів» [Число 44. – С. 13].

У журналі анонсувалися не лише філологічні та історичні студії. Із 40 числа довідуємося, що московський видавець Сикін небагом оприявить збірник «Школа для України», який дбайливо впорядкувала російською мовою «здавен заслужена діячка по педагогіці» Христя Алчевська. До нього ввійшли статті В. Вахтерова, Б. Грінченка, С. Русової й ін., «що порушуватимуть питання про викладову мову в наших школах» – одвічну проблему, яку й нині не розв'язано, ба навіть ще дужче загострено. Тільки-но розглянену часописну нотатку про «здавен заслужену діячку по педагогіці. (Мала свої школи, видавала критичні рубрики «Что читать народу?»)» доповнює інша – про випуск у Харкові збірки «Сонце з-за хмар» Х. Алчевської з віршами, які вже публікували журнали,

– «Сокіл», «Кобзар», «До Кримського», «Пісня лелії», та іншими творами.

Не залишено поза увагою й авторські збірники. У 46 числі часопису зафіксовано, наприклад, те, що харківський молодий композитор Грицько Алчевський друкує збірник своїх композицій на слова українських поетів – Т. Шевченка («Чого мені тяжко»), І. Франка («Безмежне поле»), Олександра Олеся («Літньої ночі»), Лесі Українки («Стояла я і слухала весну», «Не дивися на місяць весною»), Х. Алчевської («Душа – се конвалія ніжна»). Романси цього митця в Москві видав М. Слонов. Алчевський «придбав собі слави яко прехороший співець» і «яко музичний творець. Його романси визначаються тонкою, ніжною мелодією і відповідним настроєм». Є сподівання, що «замилуванці українського співу <...> радо привітають сю збірку».

Із цікавістю сприймається й сьогодні інформація про накладання арешту київською цензурою на український гімн «Ще не вмерла Україна» і про притягнення до відповідальності видавця Олексу Коваленка за поширення забороленої літератури [Число 44. – С. 14].

Автори «Рідного Краю» в невимушеній формі зверталися до своїх прихильників, аби вони сприяли їм у тій або тій справі. Комуś із членів редколегії Микола Дмитрієв свого часу зізнався, що написав українську п'єсу. Її змістом він ні з ким не ділився. Відомо лишень те, що «думку про сей твір навійнула авторові якась п'єса, побачена в Полтаві, як приїздила туди в гостину котрась російська трупа». Зроблено припущення, що рукопис зберігається або в полтавській господі Дмитрієва, або в його будинку в селі Яреськах, і пообіцяно: «...цікавий твір буде надруковано, як тільки він знайдеться» [Число 48. – С. 14]. Отже, треба братися за пошуки драматичного твору колишнього полтавського адвоката, одного з перших редакторів часопису Миколи Андрійовича Дмитрієва.

З-посеред найважливіших публікацій викремлюємо й таку: «Передрук „Записки в обороні прав українського слова”». «Рідний Край» нагадує про славнозвісну записку академіків О. Шахматова, Ф. Корша, П. Фортунатова та ін. «Об отмене стеснений малорусского печатного слова» і цим самим стає в обороні рідного слова, піднесенні його престижу. У ній заявлено, що «де-які члени Державної Думи й Держ. Ради (Васильєв, Ковалевський і інші) клопотались про те, щоб академія знов видала ту записку окремою збіркою, на те, щоб з обслідуваною в її справою української мови могло познайомитися більше число депутатів у Д. Думі й Д. Раді» [Число 37. – С. 12].

Тематична рубрика «Українське слово й мистецтво» насичена чисто рекламною інформацією про різні видання, як-от: «Микола Євшан видав: «Під прапором мистецтва», – літературно-критичні статті. Київ, 1910»; «...Наукове Товариство імени Шевченка, у Львові, випустило свій XXVI том: «Етнографічний збірник», – народні оповідання про опришків. Зібрав Володимир Гнатюк. Львів, 1910 р.» [Число 48. – С. 14–15]; «В Києві має вийти літературний збірник, присвячений Полтаві. В збірник увійдуть переважно вірші п. Пергата, але будуть і невеличкі інші додатки; долучено буде чимало малюнків» [Число 40. – С. 12].

1910 року в Україні з'явилися нові видавництва, що, зрозуміло, не могло обійти «Рідний Край». Виклад про ці події в ньому короткий, але ємний: «В Харькові почало працювати нове видавництво «Надія». Воно випустило таку книжку: «Як виховувати дітей на здорових та сильних людей». Написав Бжезінський. З польської мови переклав А. Рівний». Або: «Вже є дозвіл на видання в Києві педагогічного часопису на українській мові (під назвою «Світло»). Редакторкою буде М. Старицька. Коли саме почне виходити часопис – невідомо. Часопис має бути поважного й просторого змісту, щоб міг приєднати гурт учителів» [Число 42. – С. 10].

Члени редколегії журналу підтримали гарний почин катеринославців – підготовку ними «нової української часописі», адресованої селянам і робітникам, – висловили впевненість, що серед українців обов'язково знайдуться ті, які «піддержать своєю працею народню газету» [Число 41. – С. 10].

Наступна сторінка тематичної рубрики «Українське слово й мистецтво» – перекладацька діяльність. Чимало сказано в тижневику про твори Миколи Гоголя українською мовою: 1910 року видавництво «Вік» випускає третій переклад «Тараса Бульби» нашою мовою (перший переклад здійснив М. Лободовський, другий – М. Комаров) [Число 39. – С. 14]; першу сторінку числа 37 прикрашає реклама: «Вийшов у світ Тарас Бульба, історичне оповідання Миколи Гоголя, в українському перекладі М. Уманця»; «Записки сумасшедшего» українською мовою підготувала Олена Пчілка, цей переклад читатиме на літературному вечорі в Харкові пан Дренцов.

Вияскравлено й те, що 1910 року петербурзький тижневик «Всемирная Панорама» публікуватиме прозовий переклад віршованого оповідання Лесі Українки «Одно слово» [Число 43. – С. 12], що Юрій Сірий підготував українською мовою драму «Гроза» Островського, аби поставити її в театрі. Важливо, що й дозвіл на це отримано [Число 37. – С. 12].

Найбільше повідомлень приурочено мистецькому життю в Україні – малярству, театрові. Театральна діяльність, незважаючи на різні перешкоди, заборони, не припинялася в ті часи. Великим досягненням можна вважати те, що на сцені в місті Станіславі на Шевченківському вечорі йшла драма Куліша «Байда Вишневецький». Справжнє досягнення вже в тому, що цей твір «уявився на кону». З нього було, урешті-решт, знято заборону. Колись за цю справу брався Михайло Старицький, але «під ті часи – дозволу було дуже важко здобути». У «Байді», наголошено в «Рідному Краї», «єсть гарні, дуже показні сцени», вони «справили велике вражіння». Присвячено гарні рядки й галичанам, які «ведуть перед в обновленню українського репертуару: <...> й «Ревизор» Гоголів або й «Надія» Гайермансова ішли в українським перекладі – перше в Галичині і лише через скілька літ уявилися на українській мові в нас» [Число 44. – С. 14].

У 48 числі досить повно висвітлено роботу найавторитетніших на 1910 рік театральних товариств. Це, зокрема, драматичне товариство А. Володарського, автора п'єс «Панна Штукарка», «На бідного Макара», «Хатня революція», яке «грало в Охтирці», а тепер перебралося до Конотопа. Достойно зарекомендували себе київські товариства: товариство Колесниченка, що грає в театрі Купецького саду, і товариство Садовського, що грає в Шато-де-флер. Окрасою останнього «являвся славетний артиста Саксаганський». Зроблено закид обом театральним колективам, що вони «становлять дві жидівські п'єси: „Сатану” і „Міреле Ефрос”». «Обидва твори, – говориться в замітці, – літературної вартости не мають, і дивно стає, чого саме увага обох товариств зупинилася на тих п'єсах? Коли хотілося поширити репертуар, хоч-би й перекладними п'єсами, то єсть же тепер у нас дуже багато перекладів з творів далеко кращих, що належать найпершим світовим письменникам; чого-ж *обидва товариства* <...> так захопилися власне жидівськими п'єсами! Мабуть, сподівано, що ці п'єси будуть особливою принадою для певної громади; однак сього трудно сподіватися, бо обидві ці жидівські п'єси – новина лише на українській сцені, – на сцені-ж російській кіяне надивились на їх на протязі всієї минулої зімової доби у театрі Соловцова й ин. Хіба-б на українській сцені ті жидівські п'єси пішли краще? Але сього трудно сподіватися...».

У 41 числі викладено звіт про роботу Товариства артистів. Товариство давнішої трупи П. Саксаганського зіграло «за першу половину Посту» такі п'єси: «Маруся Богуславка», «Панна Штукарка», «Хмара», «Суєта», «Наталка Полтавка», «Ой, не ходи, Грицю», «Без-

таланна», «Сорочинський ярмарок», «За двома зайцями», «Кума Марта», «Зимовий вечір», «Запорожець за Дунаєм», «Гандзя», «Зальоти соцького Мусія», «Шельменко денщик». Товариство А. Зеленогорського подарувало глядачам 33 п'єси, з-поміж них – «Степовий гість», «Недолюдки», «Дорогою ціною», «Панна Штукарка», «Загублений рай», «За волю і правду», «Гріх і кара».

Тижневик висвітлює столичне й периферійне театральне життя: популярності набуває Товариство галицьких українських артистів, у репертуарі яких «Продана наречена» Ф. Сметани, «Комедія про чоловіка, що одружився з немовою» Г. Франсеа, комедія про чоловіка, який редагував «Хлібороб» (перероблено з оповідання Твена) [Число 48. – С. 15]; употужнюється Музично-драматичне товариство в Гадячі, яке влаштовує вечірки з постановою п'єс і музично-декламаційним відділом, планує належно пошанувати Тараса Шевченка: зорганізувати вечір, присвячений його пам'яті, з постановкою Аркасової опери «Катерина» [Число 39. – С. 14]; прогресує театральне життя і в Житомирі. Тамтешня «Просвіта» влаштувала «в городському театрі Шевченкове свято», після якого зіграно було «Назара Стодолю». Це дійство зробило «дуже приємне враження на присутніх» [Число 43. – С. 12].

Особливий інтерес викликають записи, присвячені різним виставкам, які відбувалися в той час. Популярністю користувалося декоративно-ужиткове мистецтво. Київський історично-мистецький музей збирав чимало людей, охочих оглянути взірці старосвітського ткацтва й шиття. Цей храм культури зберігав французькі, італійські, російські і, зрозуміло, українські зразки, шиті шовком, сріблом, золотом, нитками. Відвідувачі з приємністю вирізняли українські вироби – «особисті взори й ніжне, мистецьке поєднання барв» [Число 38. – С. 12].

Високо оцінено вироби Миргородської мистецької школи. Вона виготовила для полтавської губернської управи «дві мистецькі вази». Їх зроблено на зразок звичайної української гончарської «тиковки», «оздоблено українським мережанком і малюнками, що уявляють сцени, належні до Царєвого перебування в Полтаві» [Число 39. – С. 14].

У рубриці «Українське слово й мистецтво» подавалася інформація про змогу придбання в «кустарних магазинах» різних мистецьких речей. Популярністю користувався «Київський культурний магазин», що належав «Київському кустарному обществу». Він займав шість кімнат, заповнених вишиванками, гончарськими, ткацькими, різьбярськими й іншими виробами, які постачали сільські майстри. Регулярно

з'являлися в тижневику оголошення про реалізацію тих або тих виробів, а подеколи й про їхніх покупців: «В крамниці «Київського кустарного общества» продаються дуже гарні килими, вишивані по рядну. Взори взято з стародавніх тканих килимів»; «Один рядняний килим купив сербський король при огляді крамниці. (Опріч того, король купив скатерть, вишиту вирізуванням, і скілька опошнянських мальованих кувлів.)» [Число 42. – С. 10].

Окремий тип становлять нотатки-описи вельми цінних мистецьких витворів, як ось ця: «В складі-магазині «Київського Кустарного Общества» виставлялося на скілька день роскішне покривало, що було замовлене «Складові» для покриття труни святої Єфросинії під час урочистого перенесення її мощей. Покривало, дуже велике, з блакитної шовкової танки, було вишито різнобарвним шовком і золотом, по узорах, взятих з київських музеїв, з стародавніх церковних вишиванок українських (з престольних покровців, підризників і т. п.). Великі й малі вітки, окрім квітки й дрібні хмелики по берегах було добрано й вишито на покрові з великим хистом; шився покров у київському селі Сунках: вишивали швачки-селянки; княгиня Нат. Яшвиль добірала й малювала узори, – під її-ж наглядом і вишивалося. Квітки й листя вишито різними відтінками шовку, так як було на зразках. Ціла річ давала наочний доказ, яку чудову узорну композицію можна скласти з наших стародавніх узорів» [Число 43. – С. 12].

Толерантно сказано й про таке явище, як людські смаки і несмаки. Покличемося на запис, уміщений в 38 числі тижневіка: «Товариство М. Садовського зостається в Києві й на піст. Останнім часом воно поставило дві нові речі (нові для Київів тим, що їх ставлено в українському перекладі): «Мораль пані Дульської» (твір пані Запольської) і оперу Монюшка – «Галька». Обидві речі виконувано було добре, й вони давали добрі збори. Але всі пьєси переміг «Пан Штукаревич»: сю балаганну пьєсу публіка дуже вподобала і через те її ставлено на протязі зимої доби – (все в тому-ж таки Київі) – до 20-ти разів! Такого, здається, не було ще ні з однією українською пьєсою, – щоб її за одну зиму, в тім самім місті, ставлено стільки раз. Найбільше вражіння в «Штукаревичові» роблять ті місця, як діячеві надівається на голову миска або як він гепне до-долу! <...> Тоді театр залягається від сміху й не тямиться від втіхи! Не слід би поважному товариству потурати такому смакові громадянства, але – «скачи, враже, як пан каже!» – «публіка» – либонь найбільший «пан» над артистами... «Що ви зробите!» – кажуть люде: – «Артистам треба на світі жити!»..».

Модною на початку ХХ ст. була організація виставок «групи художників». Ці мистецькі заходи, констатує редколегія «Рідного Краю», «робили дуже добре вражіння» [Число 40. – С. 12].

З часопису видно, що на початку ХХ століття популярності набули різні мистецькі змагання. Поширилися вони й на Полтавщині: губернська управа організувала конкурси узорів для ткацьких виробів, для декоративного різьбярства по дереву, для малюнків на похвальних листах, для оздоблення похвальних срібних і золотих медалей, за які присуджувалися премії [Число 41. – С. 11]. Зрозуміло, що такі дієства активізували крайове духовне життя. Важливо те, що всім цим процесом керували кваліфіковані мистецькі комісії.

Віталосся те, що майстри своєї справи дарували власні вироби мистецьким закладам. З особливим пієтетом згадано О. Сластьона, який передав київському музеєві «свою зібранку кахель, придбаних з різних місць у Полтавщині». Вони дають цікавий матеріал для дослідників, «бо і тут, переймаючи готові зразки, наші майстри прилаштовували та міняли їх по-своєму» [Число 42. – С. 10].

Не обійшлося в рубриці «Українське слово й мистецтво» і без «чуток» – жанру, який захоплює багатьох і шириться з неймовірною швидкістю, миттєво обростає фантастичною інформацією. «Є чутка, – читаємо нотатку в числі 37, – що М. Заньковецька вступає в драматичне товариство Колесниченка й буде грати літньої доби в літньому театрі». «Чутка про те, що М. Заньковецька гратиме сього літа в Києві, – це вже покликання на пізніший запис, – в Товаристві Колесниченка, не справдилася. Вона не грає ніде, пробуває на Кавказі, для відпочинку й поправки здоров'я» [Число 48. – С. 15].

Українське мистецтво із захопленням сприймалося в Росії – такий висновок роблять видавці «Рідного Краю». Його переконливо потверджує нотатка про «український вечір», зиніційований і підготовлений «українцями, що пробувають у Москві». Присутніх зачарував уже співак Іван Алчевський, брат згаданого «музики вченого» [Число 48. – С. 15] Грицька Алчевського, замилювало їх грання на цимбалах, якими вправно орудував Войтиченко [Число 38. – С. 12].

Від цих та інших рядків рубрики «Українське слово й мистецтво» віє оптимізм – у нашої літератури, театру, живопису, що виїшли з товщі народної, є прекрасне майбутнє. Більшість проаналізованих нотаток – це зразок патріотичного міні-дискурсу, який яскраво віддзеркалює талант українського народу, його високі духовні порівання.

